

TUSSEN GEMEENTEN

KENNISUITWISSELING EN WEDERZIJD'S LEREN
IN NEDERLANDS-MAROKKAANSE EN
NEDERLANDS-TURKSE GEMEENTEBANDEN

NEDERLANDSE SAMENVATTING PROEFSCHRIFT

EDITH VAN EWJK

NCDO is het Nederlandse kennis- en adviescentrum voor burgerschap en internationale samenwerking. NCDO bevordert het publiek bewustzijn over internationale samenwerking en het belang van Nederland om op dit terrein actief te zijn. NCDO doet onderzoek, verstrekt kennis en advies, stimuleert publiek debat en is actief in onderwijs en educatie. Zij werkt daarbij samen met overheid en politiek, maatschappelijke organisaties, bedrijfsleven en wetenschap.

Dit is een speciale uitgave; een samenvatting van de belangrijkste bevindingen van het Engelse proefschrift 'Between local governments and communities: Knowledge exchange and mutual learning in Dutch-Moroccan and Dutch-Turkish municipal partnerships' van Edith van Ewijk, senior onderzoeker bij NCDO. Het onderzoek is aan de Universiteit van Amsterdam bij de afdeling Geografie, Planologie en Internationale Ontwikkelingsstudies uitgevoerd onder begeleiding van promotor Prof. Dr. I.S.A. Baud. NCDO heeft de eerste twee jaar van het onderzoek meegefinancierd. Annelies Kanis, voormalig NCDO medewerker, heeft een belangrijke rol gespeeld bij het totstandkoming van het onderzoek. Ik wil hen en alle andere mensen die aan dit onderzoek hebben meegewerkt hartelijk bedanken; de vele respondenten in Nederland, Marokko en Turkije, de mensen die waardevolle contacten hebben aangedragen of kritisch hebben meegedacht of hebben meegelezen.

Het proefschrift is via de volgende link te downloaden: <http://dare.uva.nl/record/458559>

Foto's omslag: Edith van Ewijk

Vormgeving: GRONT | Nienke Katgerman

ISBN: 978-90-74612-45-6

Amsterdam, november 2013

NCDO is het centrum voor mondiaal burgerschap.

Postbus 94020, 1090 AD Amsterdam

tel +31 (0)20 568 87 55

www.ncdo.nl

TUSSEN GEMEENTEN

KENNISUITWISSELING EN WEDERZIJD'S LEREN IN NEDERLANDS-MAROKKAANSE EN NEDERLANDS-TURKSE GEMEENTEBANDEN

NEDERLANDSE SAMENVATTING PROEFSCHRIFT

EDITH VAN EWJK

INHOUDSOPGAVE

1 INLEIDING	5
2 INTERNATIONALE SAMENWERKING TUSSEN GEMEENTEN	6
3 ONDERZOEKSVRAGEN EN METHODOLOGIE	7
4 NATIONAAL BELEID, LOKAAL BELEID EN TRANSNATIONALE RELATIES	9
5 KENNISUITWISSELING EN LEREN	11
6 VERSTERKING VAN LOKALE OVERHEDEN EN BETERE RELATIES MET MAATSCHAPPELIJKE ORGANISATIES	13
7 DE DYNAMIEK VAN WEDERZIJDIG LEREN	15
8 CONCLUSIES	17
AANBEVELINGEN	19
LITERATUUR	22

HOOFDSTUK 1

INLEIDING

Noem het woord ‘gemeentebanden’ of ‘stedenbanden’ en veel mensen denken aan het bordje met de naam van de zusterstad dat ze hebben gezien onder het bord van hun eigen gemeente of aan plezierreisjes van de burgemeester. Bij bezuinigingen wordt internationale samenwerking vaak als een linkse hobby of als iets ‘extra’s’ gezien; kortom als een post waar je gemakkelijk in snijdt. Vanaf 2000 zijn diverse Nederlandse gemeenten samenwerkingsverbanden met gemeenten in Marokko en Turkije aangegaan; twee belangrijke herkomstlanden van migranten in Nederland. In aanvulling op het versterken van lokaal bestuur in de Marokko en Turkije, streven deze banden er ook naar om sociale cohesie te vergroten en integratie te bevorderen in Nederland. Het fragiele politieke en publieke draagvlak voor gemeentebanden was een belangrijke reden om internationale samenwerking te koppelen aan ‘eigenbelang’. De gemeentebanden tussen Nederland aan de ene kant en Marokko en Turkije aan de andere kant zijn daarom een interessante case; ze zijn tot op zekere hoogte voorlopers geweest van het koppelen van hulp aan eigenbelang. In het huidige beleid voor internationale samenwerking heeft die koppeling een centrale plaats gekregen.

In de banden tussen Nederlandse en Marokkaanse en Turkse gemeenten gaat het om de uitwisseling van kennis en leren tussen collega’s. Een specifiek kenmerk van deze gemeentebanden is de rol van Nederlanders van Marokkaanse en Turkse afkomst. Het promotieonderzoek zoomt in op vijf gemeentebanden; Rotterdam - Casablanca (Marokko), Zeist - Berkane (Marokko), Meppel - Al Hoceima (Marokko), Amsterdam - Kocaeli (Turkije) en Haarlem - Emirdag (Turkije). Er is wel eerder onderzoek gedaan naar internationale samenwerking tussen gemeenten, maar de meeste onderzoeken richten zich op kennisoverdracht van hoge- naar lage- en middeninkomenslanden. Er is weinig onderzoek dat in gaat op het proces van kennisuitwisseling en leren aan beide kanten van de gemeenteband. Ook is er nagenoeg geen onderzoek gedaan naar gemeentebanden tussen herkomst en vestigingslanden van migranten. Het onderzoek levert dus een belangrijke bijdrage aan bestaand onderzoek.

LEESWIJZER

Deze publicatie gaat in op de belangrijkste resultaten van het promotieonderzoek. Na een toelichting over internationale samenwerking tussen gemeenten (Hoofdstuk 2), volgt een presentatie van de onderzoeksvragen en methoden (Hoofdstuk 3). Hoofdstuk 4 gaat in op het beleid op nationaal en lokaal niveau en de invloed van zogenaamde ‘transnationale relaties’; dit zijn banden tussen Nederland en Marokko

en Turkije die gekoppeld zijn aan migrantengroepen. Hoofdstuk 5 gaat in op kennisuitwisseling en leren en in Hoofdstuk 6 staat de vraag centraal in hoeverre deze partnerschappen tot veranderingen in lokaal bestuur hebben geleid. Een diepere analyse van wederzijds leren komt aan de orde in Hoofdstuk 7. Hoofdstuk 8 geeft de conclusies weer en tot slot volgen een aantal aanbevelingen op basis van de onderzoeksresultaten.

HOOFDSTUK 2

INTERNATIONALE SAMENWERKING TUSSEN GEMEENTEN

Internationale samenwerking is al lang niet alleen een zaak van internationale organisaties, nationale regeringen en ontwikkelingsorganisaties. Een toenemend aantal andere actoren zijn hier ook bij betrokken, zoals migrantenorganisaties, burgers door middel van particuliere ontwikkelingsinitiatieven, vakbonden en gemeenten. Ook spelen veel bedrijven een rol door middel van hun beleid op maatschappelijk verantwoord ondernemen (AIV, 2013; Develterre, 2009). De banden tussen gemeenten in hoge-inkomenslanden aan de ene kant en lage- of middeninkomenslanden aan de andere kant hebben een aantal specifieke kenmerken. Het zijn meestal lange termijn relaties op basis van een formele overeenkomst waarin zowel overheden als andere actoren, zoals scholen en bedrijven, deelnemen (van Lindert 2009; Bontenbal 2009; Clarke, 2009). In gemeentebanden staan vaak experts op een specifiek beleidsterrein centraal, zoals deskundigen op het gebied van afvalverwerking of ruimtelijke ordening en zij wisselen kennis uit met 'collega's' in partnergemeenten die zich op vergelijkbare thema's richten (van Lindert 2009; Bontenbal 2009; Clarke, 2009). In veel gevallen hebben de betrokken professionals bij de start van de samenwerking weinig kennis over internationale samenwerking en over de specifieke omstandigheden van het land waar ze mee samenwerken. Meestal doen ze die kennis 'al gaande weg' op.

De banden tussen gemeenten hangen samen met decentralisatie en globaliseringprocessen en wereldwijde politieke machtsverschuivingen (van Ewijk & Baud, 2009). De eerste banden ontstonden na de Tweede Wereldoorlog met als belangrijkste doel om de vredesopbouw en verzoening binnen Europa te bevorderen. Daarna lag het accent op armoedebestrijding in 'ontwikkelingslanden', gevolgd door een focus op versterking van lokaal bestuur in lage- en middeninkomenslanden door middel van kennisoverdracht. Het gaat in deze banden vooral om zaken zoals het verbeteren van de afvalverwerking en belastinginning. Daarbij speelt samenwerking tussen gemeenten en

andere organisaties een steeds belangrijkere rol als gevolg van decentralisatieprocessen (Bontenbal, 2009; Baud et al., 2011). Stedenbanden zijn ook bekend om (culturele) uitwisseling tussen burgers; een manier om de bewustwording over mondiale vraagstukken te vergoten en burgers bij internationale samenwerking te betrekken (van Lindert, 2009; Bontenbal, 2009; Johnson & Wilson, 2009b). De laatste tien à vijftien jaar staat het eigenbelang van gemeenten in Nederland - zoals het bevorderen van sociale samenhang in de eigen gemeente en economische ontwikkeling - hoger op de agenda. Deze partnerschappen hebben meer mogelijkheden voor wederzijds leren (leren aan beide kanten) dan de gemeentebanden waarin het overbrengen van kennis van hoge- naar lagere inkomenslanden centraal staat (Bontenbal, 2009; van Ewijk & Baud, 2009). In veel contacten tussen herkomst en vestigingslanden van migranten spelen bovendien transnationale relaties op het lokale niveau een belangrijke rol. Dit worden ook wel translokale relaties genoemd (Sassen, 2001; Robertson, 1994; Pries 2001; Nell, 2007).

HOOFDSTUK 3

ONDERZOEKSVRAGEN EN METHODOLOGIE

Het onderzoek richt zich op de wederzijdse leerprocessen tussen gemeenten in Nederland en gemeenten in Marokko en Turkije. Daarmee draagt het onderzoek bij aan studies over gemeentelijke internationale samenwerking en wederzijds leren in partnerschappen. Het onderzoek biedt ook nieuwe inzichten op het gebied van transnationale verbindingen op lokaal niveau; deze zijn nog weinig bestudeerd.

ONDERZOEKSVRAGEN

De centrale onderzoeksvraag is:

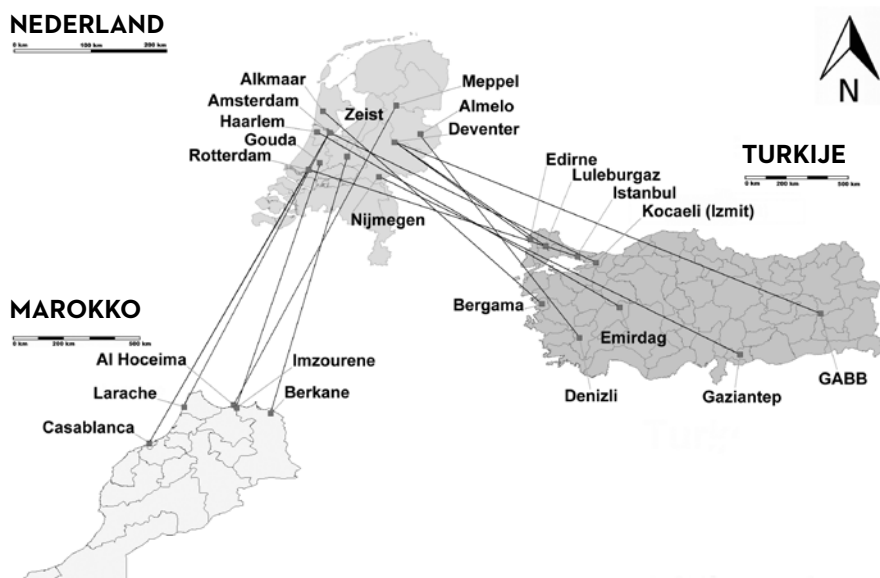
Op welke manier leidt kennisuitwisseling in Nederlands-Marokkaanse en Nederlands-Turkse gemeentebanden tot wederzijds leren door lokale overheden en andere betrokken actoren en in hoeverre wordt het lokale bestuur versterkt?

Om de centrale onderzoeksvraag te beantwoorden zijn vier afzonderlijke onderzoeksvragen geformuleerd. Deze gaan in op:

- 1) De invloed van nationaal en lokaal beleid en transnationale relaties op de betrokken actoren en de thema's die centraal staan in gemeentebanden.
- 2) Methoden van kennisuitwisseling en vormen van leren.
- 3) De mate van versterking van lokale overheden, de linken tussen gemeente en het maatschappelijke middenveld en het ontstaan van bredere netwerken.
- 4) De mate van wederzijds leren.

METHODEN

De kern van het onderzoek bestaat uit een analyse van vijf case studies; de gemeentebanden Rotterdam - Casablanca (Marokko), Zeist - Berkane (Marokko), Meppel - Al Hoceima (Marokko), Amsterdam - Kocaeli (Turkije) en Haarlem - Emirdag (Turkije). Er zijn vooral kwalitatieve onderzoeksmethoden gebruikt, zoals het analyseren van documenten, het observeren tijdens missies van Nederland naar Marokko en Turkije en vice versa (7 missies in totaal), het afnemen van interviews (125 in totaal) en diverse informele gesprekken met 'focusgroepen'. Om de case studies in een bredere context te plaatsen is ook informatie over andere Nederlands-Marokkaanse en Nederlands-Turkse samenwerkingsverbanden opgenomen. Kennis over deze banden werd opgedaan door deel te nemen aan conferenties en bijeenkomsten en door het afnemen van telefonische interviews met sleutelpersonen. Ook werd een conferentie over samenwerking met herkomstlanden georganiseerd in samenwerking met de Universiteit van Amsterdam, VNG-International en NCDO (Van Ewijk, 2009). Het veldonderzoek vond plaats tussen 2007 en 2011.

Figuur 1 Nederlands-Marokkaanse en Nederlands-Turkse gemeentebanden, maart 2011

HOOFDSTUK 4

NATIONAAL BELEID, LOKAAL BELEID EN TRANSNATIONALE RELATIES

Nationaal beleid, lokaal beleid en transnationale relaties hebben een belangrijke invloed op de Nederlands-Marokkaanse en Nederlands-Turkse gemeentebanden.

NATIONAAL BELEID

Het overheidssysteem in Marokko en Turkije is vrij gecentraliseerd; lokale overheden hebben beperkte bevoegdheden. Tegelijkertijd vinden er wel decentralisatieprocessen plaats en werken lokale overheden steeds meer samen met andere organisaties zoals geprivatiseerde afvalverwerkingsbedrijven of maatschappelijke organisaties (Jari, 2010; Sozen and Shaw, 2002; Ertugal, 2010). In vergelijking met Marokko en Turkije hebben Nederlandse gemeenten een groot mandaat en budget; ze hebben relatief veel vrijheid om beleid op te stellen en budgetten toe te wijzen (Andeweg and Irwin, 2002). Bij veel gemeenten staan vraagstukken rond sociale cohesie hoog op de agenda (Penninx, 2005). Gedurende de onderzoeksperiode liepen er twee subsidie programma's die gefinancierd werden door het Nederlandse ministerie van Buitenlandse Zaken; het MATRA programma voor samenwerking met Marokko en LOGO East voor samenwerking met Turkije. Deze programma's hebben een belangrijke invloed op de gemeentebanden gehad omdat ze gericht waren op de versterking van bestuurlijke processen in Marokko en Turkije en op specifieke thema's. Ze boden nagenoeg geen ruimte voor wederzijdse leerprocessen. De economische crisis die in 2008 begon, heeft tot bezuinigingen op nationaal en lokaal niveau geleid. De genoemde subsidie programma's werden niet opgevolgd en veel gemeenten bezuinigden op internationale samenwerking. De bezuinigingen hebben daarnaast ook invloed op de relatie tussen de lokale overheden en het maatschappelijk middenveld; veel gemeenten trekken zich meer terug en laten meer over aan maatschappelijke organisaties, bedrijven en burgers (Tonkens, 2008).

LOKAAL BELEID

Nederlandse gemeenten hebben op verschillende manieren invulling gegeven aan hun internationale samenwerkingsbeleid. Een aantal lokale overheden koos ervoor om niet-gouvernementele organisaties actief bij de stedenbanden te betrekken, andere gemeenten richtten zich alleen op uitwisseling tussen gemeentelijke afdelingen en een derde groep ondersteunde alleen initiatieven van maatschappelijke organisaties (de laatst genoemde groep is niet opgenomen in dit onderzoek). Niet-gouvernementele actoren (geprivatiseerde afvalverwerkingsbedrijven, scholen en vrouwen, jonge-

ren- en migrantenorganisaties) waren betrokken bij de banden Haarlem - Emirdag, Zeist - Berkane en Meppel - Al Hoceima. De partnerschappen tussen Amsterdam - Kocaeli en Rotterdam - Casablanca richtten zich primair op de uitwisseling tussen de gemeenten zelf. Maatschappelijke organisaties waren overigens wel betrokken in de periode vóór het onderzoek werd uitgevoerd, terwijl de laatste jaren bedrijven een grotere rol spelen omdat de aandacht meer naar economische ontwikkeling is verschoven.

TRANSNATIONALE RELATIES

Het bestaan van transnationale en translokale relaties was ook van invloed op de gemeentebanden. Haarlem - Emirdag is de enige band die gebaseerd is op een directe translokale link; de meeste Turkse Haarlemmers komen uit het gebied rond Emirdag. In deze gemeenteband werkten maatschappelijke organisaties al samen voordat de lokale overheden samenwerking startten. Voor de partnerschappen Zeist - Berkane en Meppel - Al Hoceima waren deze verbanden wel aanwezig, maar niet zo sterk; inwoners uit Zeist en Meppel van Marokkaanse afkomst komen niet specifiek uit de regio Berkane of Al Hoceima maar wel uit het Noorden van Marokko; de gebieden waar deze steden liggen. Bij deze banden werden nieuwe maatschappelijke organisaties betrokken op het moment dat de gemeenten besloten om samen te werken. Bij de grotere gemeenten bestaat er geen translokale link (Rotterdam - Casablanca en Amsterdam - Kocaeli). Bij de band tussen Rotterdam en Casablanca speelde vooral een rol dat het beide grote (haven) steden zijn, terwijl de samenwerking tussen Amsterdam en Kocaeli na een verwoestende aardbeving in de Marmara regio in Turkije (1999) ontstond. Zoals eerder genoemd zijn er gedurende de onderzoeksperiode nauwelijks maatschappelijke organisaties bij deze gemeentebanden betrokken.

NETWERK MODELLEN

Het onderzoek onderscheidt een aantal netwerkmodellen op basis van de drie genoemde factoren; een 'klassiek model' gericht op samenwerking tussen lokale overheden, een 'multi-actor model' met betrokkenheid van zowel gemeenten als maatschappelijke organisaties of bedrijven en een 'multi-level' model, waarbij naast lokale overheden ook hogere overheidsniveaus zijn betrokken maar maatschappelijke organisaties geen belangrijke rol vervullen. Tot slot kan ook een 'hybride-netwerkmodel' onderscheiden worden die het 'multi-actor' en 'multi-level' model combineert. Dit model kwam echter niet in de case studies voor.

HOOFDSTUK 5

KENNISUITWISSELING EN LEREN

LEREN IN MAROKKO EN TURKIJE

De belangrijkste uitwisselingsprogramma's richtten zich op afvalverwerking (Marokko en Turkije), cultureel erfgoed en samenwerking tussen de brandweer (Turkije) en de uitwisseling tussen politie en de participatie van jongeren (Marokko). In Marokko en Turkije werd er vooral geleerd op het gebied van dienstlevering zoals afvalmanagement en het werken in partnerschappen met niet-gouvernementele actoren. Dat was belangrijk omdat de rol van de lokale overheden verandert als gevolg van decentralisatie processen. Het leren vond voornamelijk plaats door middel van uitwisseling tussen collega's, 'on-the-job' leren en tijdens vergaderingen en workshops. Er werd impliciete kennis uitgewisseld; dit is kennis die mensen zich eigen hebben gemaakt en die niet gedocumenteerd is, persoonlijke 'face-to-face' contacten zijn dan ook nodig om deze kennis uit te wisselen (King and McGrath, 2004; Verkoren, 2008). De meeste 'professionals' hadden al veel theoretische kennis opgedaan via scholing maar ze misten praktijkervaring. Door aan een ander context, een ander land, te worden blootgesteld kregen de deelnemers ook nieuwe ideeën en het stimuleerde bewustwording, zoals het belang van bodembescherming onder een stortplaats, het informeren en betrekken van burgers bij behoud van het milieu en gehandicaptenzorg.

“Het belangrijkste wat ik leerde was dat gehandicapten een integraal onderdeel van de samenleving kunnen uitmaken. Ik was echt verrast om te zien hoe goed ze kunnen functioneren.”

Directeur werkplaats voor gehandicapten

De banden op lokaal niveau betekenden voor betrokkenen een 'open raam of deur' naar Europa; ondanks globalisering en toegang tot informatie via internet, heeft lang niet iedereen de mogelijkheid om elders ervaring op te doen. Werkbezoeken aan de partnergemeente waren ook belangrijk om inzicht in de specifieke Nederlandse context te krijgen, zoals het bestuurlijke systeem, de bevolkingsdichtheid maar ook de manier waarop gemeenten met maatschappelijke organisaties omgaan. Hierdoor konden professionals beter beoordelen wat in hun eigen gemeenten zou kunnen werken. Het overdragen van kennis door middel van workshops alleen, was niet voldoende om deze inzichten op te doen. Gemeenteambtenaren en medewerkers van andere organisaties gaven ook aan dat zij meer praktische vaardigheden leerden zoals het aangaan van een constructieve dialoog (specifiek door jongeren genoemd) het schrijven van EU projectvoorstellen (door een ambtenaar genoemd) het verbeteren

van Engels en planmatig werken (door veel respondenten genoemd). Daarbij hadden de banden een belangrijke motiverende werking; professionals werden door de interesse van buitenaf gesterkt in hun eigen werkzaamheden.

LEREN IN NEDERLAND

De uitwisseling die gericht was op leren aan de Nederlandse kant was minder gestructureerd dan de programma's voor versterking van bestuurlijke processen in Marokko en Turkije. Toch vonden er belangrijke vormen van leren plaats; er werd vooral geleerd op het gebied van etnische en culturele diversiteit en algemene reflectie op de eigen werkprocessen. Zo noemden veel professionals dat zij door hun bezoek aan de partnergemeente inzagen dat in Nederland de regulering soms 'doorslaat' waardoor een gebrek aan flexibiliteit en creativiteit ontstaat. De uitwisseling leidde vooral tot een dieper inzicht in de positie waarin Nederlandse burgers van Marokkaanse en Turkse afkomst zich bevinden. Daarnaast was de uitwisseling belangrijk om bruggen te slaan tussen officiële instellingen en migrantengroepen. Zo stelden burgemeesters, politieagenten en een leraar dat het makkelijker werd om contacten te leggen met inwoners van Marokkaanse of Turkse afkomst omdat uit hun bezoek aan Marokko of Turkije een oprechte interesse sprak in de achtergrond van deze groepen. In tegenstelling tot de uitwisseling waarbij leren van Marokkaanse en Turkse gemeenten centraal stond, werd er beperkt gebruik gemaakt van directe uitwisseling tussen collega's. De uitwisseling was ook meer ad hoc en gebaseerd op eenmalige bezoeken. Nederlandse professionals leerden vooral door de uitwisseling van ingebedde culturele kennis; veldbezoeken en persoonlijke 'face-to-face' contacten waren dan ook belangrijk voor deze vormen van leren.

ROL NEDERLANDERS VAN MAROKKAANSE EN TURKSE AFKOMST

Nederlanders van Marokkaanse en Turkse afkomst vervulden een belangrijke rol in de gemeentebanden als (1) initiatiefnemers; (2) tolken (de meeste autochtone Nederlandse professionals spraken geen Arabisch, Berbers, Frans of Turks); en (3) 'bemiddelaars' met specifieke kennis en netwerken. De expertise was vooral belangrijk bij het overbruggen van culturele verschillen in de kennisuitwisseling; zij vertaalden bijvoorbeeld niet alles letterlijk en namen daarmee gevoeligheden weg. Of ze trokken aan de bel bij de partnergemeente als die een lange tijd niet van zich had laten horen. Bij de samenwerking tussen de brandweerkorpsen speelde een Nederlandse expert voor gevaarlijke stoffen van Turkse afkomst een belangrijke rol; deze kennis had lastig vertaald kunnen worden door iemand zonder deze specialistische kennis.

“Ze is van twee culturen, daarom begrijpt ze beide kanten.”

Directeur NGO Marokko over de rol van een Nederlander van Marokkaanse afkomst

Ondanks de belangrijke rol van migranten, werd er nog beperkt gebruik gemaakt van hun kennis en netwerken. De kennis die zij inbrachten had ook zijn beperkingen; de meeste Nederlanders van Marokkaanse of Turkse afkomst die bij de gemeentebanden betrokken waren, hadden door hun jarenlange verblijf in Nederland of omdat zij in Nederland waren geboren, beperkte kennis van bestuurlijke processen in Marokko en Turkije. Een nadeel van de actieve rol van de migranten was dat zij in sommige gevallen (onbedoeld) de communicatie overnamen waardoor autochtone Nederlandse professionals buitengesloten werden en hun expertise niet optimaal werd gebruikt.

ONBENUT POTENTIEEL

In alle drie de landen was er een groter potentieel voor diepere vormen van leren en voor het formuleren van nieuwe ideeën. In veel gevallen konden lessen niet in de praktijk toegepast worden omdat het mandaat van lokale overheden beperkt was en zij afhankelijk waren van hogere overheidsniveaus. In sommige gevallen was de voorbereiding mager en er werd niet altijd gebruik gemaakt van de kracht van de uitwisseling tussen collega's. Ook was de kennis over de specifieke context vaak beperkt. Verschillende pogingen van maatschappelijke organisaties om lessen in de praktijk te brengen strandden omdat zij niet door lokale overheden werden ondersteund. Dat wijst op het belang van een zekere mate van betrokkenheid van lokale overheden om de weg voor maatschappelijke organisaties vrij te maken en hen te ondersteunen.

HOOFDSTUK 6

VERSTERKING VAN LOKALE OVERHEDEN EN BETERE RELATIES MET MAATSCHAPPELIJKE ORGANISATIES

KLASSIEK NETWERKMODEL

Het onderzoek toont aan dat twee 'netwerkmodellen' centraal staan: een klassiek netwerkmodel met uitwisseling tussen lokale overheden en een multi-actor-model, waarbij ook uitwisseling tussen maatschappelijke organisaties plaats vond. In vrijwel alle Marokkaanse en Turkse gemeenten werden afdelingen van gemeenten versterkt. In Berkane en Al Hoceima (Marokko) werd afvalverwerking geprivatiseerd en verbeterd. In Emirdag (Turkije) werd een nieuw systeem voor afvalbeheer opgezet. De capaciteit van de brandweer in Kocaeli (Turkije) werd door nieuwe kennis en apparatuur versterkt en er werd een afdeling voor de bescherming van monumenten en cultureel erfgoed opgericht. De samenwerking tussen de politiediensten van Rotterdam en Casablanca leidde ook tot leren door politieagenten, maar er was beperkt

sprake van versterking van de afdeling; dit uitwisselingsprogramma was ook relatief nieuw (vanaf 2008) en werd niet door een subsidie programma ondersteund. De gemeentelijke samenwerking heeft in zeer geringe mate tot versterking van de lokale overheden in Nederland geleid. Er vonden wel belangrijke vormen van persoonlijk leren plaats, maar deze lessen werden over het algemeen niet binnen de lokale overheid ingebed.

MULTI-ACTOR-MODEL

De gemeentebanden hebben ook tot betere relaties tussen de lokale overheden en andere actoren zoals maatschappelijke organisaties geleid. Dit was vooral zichtbaar bij de uitwisselingen rond jongerenparticipatie in Marokko en ook bij afvalbeheer en bewustwording over milieuvraagstukken in Marokko en Turkije. De komst van de 'Nederlandse collega's' hielp om gevoelige onderwerpen op de agenda te zetten. In de gemeente Berkane (Marokko) legden de gemeente en jongerenorganisaties voor het eerst echt contact met elkaar en in Emirdag (Turkije) werkte de gemeente voor het eerst samen met de provinciale milieuorganisatie, een universiteit, een NGO en een school om afvalscheiding op de kaart te zetten. In Nederland hebben lokale overheden en andere instituties relaties met het maatschappelijk middenveld verbeterd. Dit geldt vooral voor de relatie tussen gemeenten en Nederlandse burgers van Marokkaanse of Turkse afkomst.

“Als ik in Berkane ben geweest kan ik makkelijker een brug slaan naar jongeren. Het laat zien dat je echt geïnteresseerd bent.”

Wijkagent

BREDERE NETWERKMODELLEN

Naast lokale overheden werden ook bredere overheidsnetwerken versterkt. Dit gebeurde vooral in de uitwisseling over brandveiligheid en rampenbestrijding in Turkije. Hierbij werkten verschillende brandweerkorpsen samen en inventariseerden zij de apparatuur en expertise van de brandweer in het zuidoosten van Turkije met als uiteindelijke doel om de gehele brandweersektor te versterken. In Nederland was uitwisseling over bestuurlijke processen tussen gemeenten onderling beperkt en niet gekoppeld aan hogere schaalniveaus.

HOOFDSTUK 7

DE DYNAMIEK VAN WEDERZIJD'S LEREN

Het onderzoek analyseerde wederzijds leren in de gemeentelijke samenwerkingsverbanden langs drie lijnen:

- 1) Onderscheiden van verschillende typen actoren (gemeenten, bedrijven, scholen etc.) en hun doelstellingen voor internationale samenwerking.
- 2) Identificeren van verschillende projecten op verschillende schaalniveaus onder de brede paraplu van het gemeentelijk samenwerkingsverband.
- 3) Analyseren van wederzijds leren langs vijf dimensies die gebaseerd zijn op eerder onderzoek.

In de eerste plaats is wederzijds leren gekoppeld aan de verschillende doelstellingen van de betrokken organisaties. Marokkaanse en Turkse gemeenten waren doorgaans vooral geïnteresseerd in versterken van dienstverlening, Nederlandse gemeenten wilden vooral bruggen slaan naar migrantengroepen maar hadden ook altruïstische motieven (hulp bieden) en voor bedrijven paste internationale samenwerking in hun beleid voor maatschappelijk verantwoord ondernemen. Veel afdelingen van gemeenten, maatschappelijke organisaties en bedrijven hadden echter geen duidelijke leerdoelstellingen geformuleerd.

Ten tweede was wederzijds leren niet altijd duidelijk aanwezig binnen een specifiek project, maar kon het wel op het niveau van de gemeenteband plaatsvinden. In afvalprojecten lag het accent bijvoorbeeld op kennisoverdracht vanuit Nederland en gaven Nederlandse actoren aan dat hun eigen leerproces beperkt was. Andere uitwisselingen binnen de gemeenteband, zoals uitwisseling tussen politie of scholen, waren wel meer gericht op leren aan Nederlandse kant. Op het niveau van de gemeenteband was er dan wel sprake van wederzijds leren.

VIJF DIMENSIES VOOR WEDERZIJD'S LEREN

Het onderzoek onderscheidt vijf dimensies voor het analyseren van wederzijds leren in partnerschappen op basis van de literatuur (van Ewijk, 2012). Johnson & Wilson (2009a) schreven over verschillen en overeenkomsten als 'building blocks' voor (wederzijds) leren en Robertson et al. (2000) stellen dat wederzijds leren een oprechte interesse en openheid om van de andere partner te leren vereist. Daarnaast hebben partnerschappen het grootste potentieel voor leren als zij gelijkwaardige middelen inbrengen (Johnson & Wilson, 2009b; Baud & Post, 2002). Tot slot spelen in het proces van uitwisseling tussen partners allerlei condities een rol zoals vertrouwen, gelijkwaardigheid en machtsverschillen (Fowler, 1998, 2000; Johnson & Wilson,

2006; Robinson et al., 2000; Vincent and Byrne, 2006). Deze vijf dimensies en de onderzoeksresultaten voor deze dimensies volgen hieronder:

1) Overeenkomsten tussen professionals, noodzakelijk voor het aangaan van een dialoog en het opbouwen van vertrouwen, was belangrijk in uitwisselingsprocessen. Het leren werd echter niet altijd voldoende gefaciliteerd en daardoor werd het potentieel slechts gedeeltelijk benut. Dit geldt vooral voor Nederlandse gemeenten die slechts beperkt gebruik maakten van een collega-tot-collega uitwisseling.

2) De verschillen tussen partners en de erkenning en waardering van die verschillen bleek een belangrijke basis voor wederzijds leren. De confrontatie met een andere context was een belangrijk stimulans om buiten de bestaande kaders ('outside the box') te denken. Verschillen waren tegelijkertijd een beperking voor leren. Het verschilde sterk van persoon tot persoon in hoeverre die verschillen als een bron voor leren gezien en gewaardeerd werden. Zo noemden sommige Nederlandse respondenten dat zij veel meer van andere West-Europese gemeenten konden leren omdat deze meer overeenkomsten hebben. In een aantal gevallen was er ook sprake van een beperkte openheid om te leren van partnerorganisaties. Sommige respondenten gaven bij voorbaat aan dat ze niet veel van partnerorganisaties in Marokko of Turkije konden leren.

3) (Financiële) middelen die door de partners werden ingebracht hadden ook een belangrijke invloed op wederzijds leren. Nederlandse gemeenten droegen, via nationaal gefinancierde programma's, het grootste deel van de financiële middelen bij. Veel projecten werden daardoor tot op zekere hoogte gekenmerkt door een donor - ontvanger relatie. Tegelijkertijd investeerden Marokkaanse en Turkse organisaties ook in de samenwerking en was er sprake van een open en gelijkwaardige uitwisseling. Het beperkte gemeentelijke budget voor internationale samenwerking van Nederlandse gemeenten in combinatie met het accent op versterking van lokaal bestuur in partnergemeenten, beperkte het leren door Nederlandse actoren.

4) Het opbouwen van vertrouwen door langdurige samenwerking is een belangrijke kracht van gemeentebanden. Dit aspect speelde een belangrijke rol voor de uitwisseling die gericht was op versterking van lokaal bestuur in Marokko en Turkije, maar het werd niet altijd benut voor uitwisselingen waarin het leren van Nederlandse gemeenten centraal stond. De uitwisseling vond over het algemeen meer 'ad hoc' plaats.

5) Machtsverschillen tussen de verschillende actoren speelde een beperkte rol. In het algemeen waren de uitwisselingen heel open - dat gold vooral voor de uitwisseling tussen 'collega's'.

EEN ZESDE DIMENSIE; TRANSNATIONALE RELATIES

Het bestaan van transnationale en translokale relaties was belangrijk voor wederzijds leren in de Nederlands-Marokkaanse en Nederlands-Turkse gemeentebanden. Het werd toegevoegd als een zesde dimensie voor de analyse van wederzijds leren in dit onderzoek. Transnationale relaties speelden een rol bij:

- 1) De betrokkenheid van Marokkaanse en Turkse gemeenten bij vraagstukken rond integratie en sociale cohesie in Nederland.
- 2) Particuliere ontwikkelingsinitiatieven van migranten.
- 3) Het belang dat gehecht werd aan 'het leren kennen van de ander', vooroordelen tegen te gaan en bruggen te bouwen. Deze vorm van vergroting van mondiale bewustzijn was heel belangrijk voor de relaties op lokaal niveau. Ondanks de korte fysieke afstand en de lange aanwezigheid van grote migrantengemeenschappen in Nederland, is kennis over deze landen onderling beperkt en is er sprake van wederzijdse vooroordelen. De gemeentebanden moeten hierbij ook in hun context worden geplaatst; veel banden ontstonden kort na belangrijke historische gebeurtenissen zoals 9/11 (2001) en de moord op filmmaker Theo van Gogh (2004). Dit leidde tot een toenemende spanning in de Nederlandse samenleving, vooral richting migranten met een islamitische achtergrond. Eén van de eerste en meest fundamentele doelstellingen voor gemeentelijke samenwerking; het bouwen van bruggen, verzoening en het vergroten van bewustzijn over mondiale vraagstukken was dus ook belangrijk voor de Marokkaans-Nederlandse en Nederlands-Turkse gemeentebanden.

"Het gaat om de contacten tussen de twee gemeenten en we bereiken dat door middel van het afvalproject... Uiteindelijk is de opbrengst dat verschillen tussen Turkije en Nederland als minder dreigend worden ervaren."

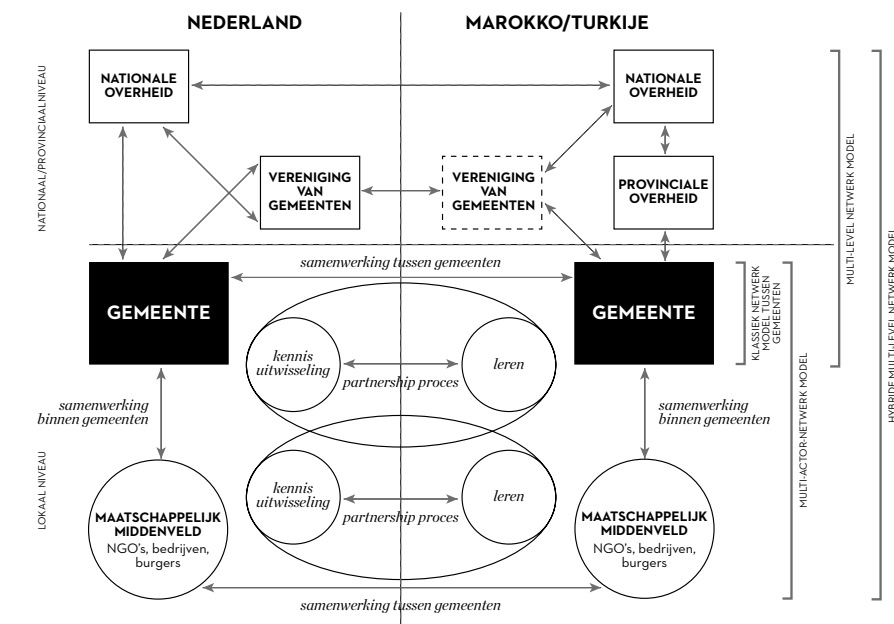
Nederlandse gemeenteambtenaar

HOOFDSTUK 8

CONCLUSIES

Het onderzoek toont aan dat er belangrijke vormen van leren plaatsvonden in de Nederlands-Marokkaanse en Nederlands-Turkse gemeentebanden, zoals de versterking van dienstverlening in Marokko en Turkije en het leren over culturele diversiteit in Nederland. Uit de bevindingen blijkt dat kennisuitwisseling tussen collega's op lokaal niveau een belangrijke toegevoegde waarde heeft omdat praktische, niet gedocumenteerde kennis werd uitgewisseld en werd toegepast. De confrontatie met een andere context, een ander land, hielp om nieuwe ideeën op te doen en om inzicht in de con-

text waaruit de kennis is afgeleid te vergroten. De versterking van lokaal bestuur in Marokko en Turkije was belangrijk omdat de rol van gemeenten verandert als gevolg van decentralisatie processen. De samenwerking hielp ook om partnerschappen te slaan tussen instituties en burgers en de banden hadden bovendien een breder bereik in Marokko en Turkije omdat er ook kennisuitwisseling tussen gemeenten plaats vond. Het onderzoek laat een variëteit aan netwerk modellen zien en toont aan wat het potentie is van deze gemeentebanden; naast uitwisseling tussen gemeenten kunnen maatschappelijke actoren betrokken worden en relaties tussen gemeenten en het maatschappelijk middenveld worden versterkt. Ook kunnen hogere overheids-niveaus worden versterkt. Verder toont het onderzoek aan dat verschillende dimensies van invloed zijn op wederzijds leren. Transnationale banden speelden een belangrijke rol; vooral de betrokkenheid van migranten als 'bemiddelaars' hielp bij het overwinnen van obstakels in kennisuitwisseling. Het onderzoek toont aan dat er nog een groot onbenut leerpotentieel is, vooral aan de Nederlandse kant. De afbouw van subsidie programma's en de bezuinigingen op lokaal niveau betekent dat veel Nederlandse gemeenten zich terugtrekken op een moment dat het potentieel van deze partnerschappen benut zou kunnen worden.

Model 1 Conceptueel model met actoren, relaties tussen actoren en weergave van de netwerkmodellen

AANBEVELINGEN

De onderzoeksresultaten leiden tot de volgende aanbevelingen:

1 MEER AANDACHT VOOR SAMENHANGEND BELEID IS NODIG OM WEDERZIJDIG LEREN TE VERGROTEN

Het onderzoek toont aan dat subsidie programma's van het ministerie van Buitenlandse Zaken een belangrijke stempel op de uitwisselingprocessen tussen gemeenten hebben gedrukt, terwijl de doelstelling van de Nederlandse gemeente - versterken integratie en sociale cohesie - meer aan binnenlandse zaken zijn gerelateerd. Voor een gelijkwaardige uitwisseling is samenhang van beleid nodig waarbij zowel doelstellingen van partners in lage- en middeninkomenslanden als de doelstellingen van de hoge-inkomenslanden tot hun recht komen. Dit onderzoek kan als een 'case study' dienen voor andere internationale samenwerkingsverbanden omdat lokale overheden tot op zekere hoogte voorlopers zijn geweest in het verbinden van internationale samenwerking aan 'welbegrepen eigenbelang'. De koppeling tussen hulp en handel is een belangrijk uitgangspunt van het huidige beleid van de Nederlandse overheid. Eigenbelang richt zich hierbij vooral op economische ontwikkeling maar er zou meer oog kunnen zijn voor wederzijdse leerprocessen in partnerschappen.

2 BETER GEBRUIK MAKEN VAN HET POTENTIEEL VAN BANDEN TUSSEN LOKALE OVERHEDEN OM BREDERE OVERHEIDSNETWERKEN TE VERSTERKEN

Gemeentelijke internationale samenwerking kan een belangrijk hefboomwerking hebben door de mogelijkheid van uitwisseling tussen gemeenten binnen een land en het opschalen naar hogere schaalniveaus. Deze kracht verdient meer erkenning en kan beter benut worden. Interne verspreiding (binnen organisaties) en externe verspreiding (tussen organisaties) kan gestimuleerd worden om ervoor te zorgen dat de opgedane kennis beter binnen organisaties wordt ingebed en meer mensen profiteren van de geleerde lessen. Ook kunnen kennisinstellingen beter worden ingezet om de nieuw verworven kennis te institutionaliseren, leren te bevorderen en lessen te verspreiden.

3 BENUTTEN VAN DE KRACHT VAN UITWISSELING TUSSEN COLLEGA'S BIJ VERSTERKEN OVERHEDEN EN INSTITUTIES

Het belang van de versterking van overheden en instituties wordt op internationaal niveau erkend als een belangrijke voorwaarde voor armoedebestrijding en het bevorderen van ontwikkeling. Het collega-tot-collega model kan een grotere rol spelen in de uitwisseling tussen gelijksoortige organisaties.

4 VERZEKER EEN BASIS BETROKKENHEID VAN LOKALE OVERHEDEN OM DE INITIATIEVEN VAN MAATSCHAPPELIJKE ORGANISATIE TE ONDERSTEUNEN ZODAT DEZE WORTEL KUNNEN SCHIETEN EN KUNNEN OPBLOEIEN

De banden tussen lokale overheden zijn belangrijk voor de uitwisseling tussen maatschappelijke organisaties omdat zij legitimiteit en status bieden en in veel gevallen is de betrokkenheid van lokale overheden ook formeel vereist (bijvoorbeeld om goedkeuring te krijgen om initiatieven op te zetten). Zelfs tijdens een periode van bezuinigingen is enige mate van inzet en steun van lokale overheden nodig om er voor te zorgen dat initiatieven van maatschappelijke organisaties succesvol kunnen zijn. Nederland heeft een sterke reputatie met het zogenaamde ‘poldermodel’ waarbij verschillende organisaties samenwerken met als doel beleid op basis van consensus te formuleren. Deze kracht is belangrijk in relatie tot de lopende decentralisatie en democratiseringsprocessen in Marokko en Turkije, net als (andere) midden- of hogere inkomenslanden.

5 VOOR WEDERZIJDSE LEERPROCESSEN IS INVESTERING VAN TIJD EN ANDERE MIDDELEN NODIG EN EEN BETROKKENHEID OP LANGE TERMIJN

Het bereiken van diepere vormen van leren over werkprocessen waarbij impliciete kennis wordt uitgewisseld gaat niet vanzelf; de uitwisseling moet ondersteund worden en belemmeringen moeten worden overbrugd. Dit vereist een langdurige inzet en voldoende kennis. Dit lijken heel voor de handliggende uitgangspunten maar ze krijgen vaak niet genoeg erkenning. Dat geldt ook voor het formuleren van duidelijke doelstellingen en realistische verwachtingen.

6 LOKALE OVERHEDEN Zouden HUN BELEID ROND INTERNATIONALE BETREKKINGEN STERKER OP DE KAART KUNNEN ZETTEN

Lokale overheden zijn, tot op zekere hoogte, voorlopers van het aanbrengen van een sterkere focus op het koppelen van internationale samenwerking aan ‘welbegrepen eigenbelang’. Dit vindt haar oorsprong in de fragiele politieke en publieke steun voor gemeentebanden. Steden kunnen nog steviger vorm geven aan hun internationale betrekkingen. Veel gemeenten richten zich nu meer op economische ontwikkeling maar er zijn ook een aantal interessante voorbeelden van stedelijke netwerken waarbij steden het voortouw nemen om internationaal samen te werken op duurzaamheid. Een voorbeeld is het C40-netwerk; een alliantie tussen de 40 megasteden met de nadruk op het verminderen van de emissie van broeikasgassen.

7 DOOR HET BETREKKEN VAN MIGRANTEN EN MIGRANTEN-ORGANISATIES BIJ PARTNERSCHAPPEN KUNNEN DE VOORDELEN VAN TRANSNATIONALE VERBANDEN EN NETWERKEN BETER WORDEN BENUT

Er kan beter gebruik gemaakt worden van:

- 1) Het informeren van het grote publiek bij gemeentebanden.
- 2) Actief betrekken van meer migranten in de partnerschappen.
- 3) Bestaande kennis en netwerken van migranten.

Door het beter benutten van bestaande transnationale verbanden en netwerken, kan de betrokkenheid van burgers bij de banden vergroot worden en meer steun voor deze partnerschappen ontstaan. Daarnaast kan door het inzetten van kennis en netwerken van migranten de efficiëntie en effectiviteit van deze banden worden vergroot.

LITERATUUR

Voor het proefschrift is een uitgebreidere literatuurlijst gebruikt. Dit is een selectie van de belangrijkste bronnen.

- AIV (2013). Wisselwerking tussen actoren in internationale samenwerking, naar flexibiliteit en vertrouwen, No. 82, februari 2013, AIV, Den Haag.
- Andeweg, R. B. and G. A. Irwin (2002). *Governance and Politics in the Netherlands*. Palgrave, Palgrave Macmillan.
- Baud, I. S. A. and J. Post (2002). *New Partnerships in Urban Solid Waste Management and their Contribution to Sustainable Development: Experiences in Accra (Ghana) and Chennai (India)*. *Realigning Actors in an Urbanizing World. Governance and Institutions from a Development Perspective*. Ashgate, Aldershot: 219-239.
- Baud I.S.A., Pfeffer K., Sydenstricker J. & D. Scott (2011) *Developing Participatory 'Spatial' Knowledge Models in Metropolitan Governance Networks for Sustainable Development*, Literature Review. Change2Sustain. EADI: Bonn.
- Bontenbal M. (2009). *Cities as partners, The challenge to strengthen urban governance through North-South city partnerships*. Elbron: Delft.
- Clarke N. (2009) *In what sense 'spaces of neoliberalism'?* *The new localism, the new politics off scale, and town twinning*. *Political Geography* 28:496-507.
- Develterre (2009). *De Vrije markt van de ontwikkelingssamenwerking*, Leuven, Davidsfonds.
- Ertugal E. (2010). *Europeanization and Multi-Level Governance*. *Turkey, Southeast European and Black Sea Studies* 10(1): 97-110.
- Fowler, A. F. (1998). *Authentic NGO Partnerships in the New Policy Agenda for International Aid: Dead End or Light Ahead?* *Development and Change* 29(1): 137-159.
- Fowler, A. F. (2000). *Questioning Partnership: the Reality of Aid and NGO Relations*. *IDS Bulletin* 31(3).
- Jari, M. (2010). *Local Governance in the MENA Region: Space for (Incremental and Controlled) Change? Yes, Promoting Decentralized Governance? Tough Question*. *Journal of Economic and Social Science Research* 12(1): 9-32.
- Johnson, H. and G. Wilson (2006). *North-South/ South-North Partnerships: Closing the 'Mutuality Gap'*. *Public Administration and Development* 26: 71-80.
- Johnson, H. and G. Wilson (2009a). *Learning for Development*. *Development Matters*. London & New York, Zed Books.
- Johnson, H. and G. Wilson (2009b). *Learning and Mutuality in Municipal Partnerships and Beyond: A Focus on Northern Partners*. *Habitat International* 33(2): 210-217.
- King, K. and S. McGrath (2004). *Knowledge for Development. Comparing British, Japanese, Swedish and World Bank Aid*. New York, Zed Books.
- Nell, L. (2007). *Locally Specific Transnational Ties: Turkish and Turkish-Kurdish Immigrants in the Netherlands*. *Migration Turques dans un Monde Globalisé. Le Poids du Local*. S. de Tapia, A. Guillou and M. Wabled. Rennes, Rennes University Press: 199-216.
- Penninx R. (2005). *Dutch Integration Policies after the Van Gogh Murder*. House of the Commons: Ottawa.
- Pries L. (2001). *New transnational social spaces, international migration and transnational companies in the early twenty-first century*, Routledge, London.
- Robinson, D., T. Hewitt and J. Harriss (2000). *Managing Development, Understanding Inter-organizational Relationships*. Milton Keynes, Sage Publications.
- Sassen, S. (2001). *Cracking Casings. Notes towards an Analytics for Studying Transnational Processes*. *New Transnational Social Spaces, International Migration and Transnational Companies in the Early Twenty-first Century*. L. Pries. London.
- Sozen, S. and I. Shaw (2002). *The International Applicability of "New" Public Management: Lessons from Turkey*. *The International Journal of Public Sector Management* 15(6): 475-486.
- Tonkens, E. (2008). *De bal bij de burger, Burgerschap en publieke moraal in een pluriforme, dynamische samenleving (oratie)*. Amsterdam.
- van Ewijk, E. (2009). *'Het stopt niet bij de Gemeentegrens' - Samenwerking met Gemeenten in Herkomstlanden*. Mammoni, Utrecht, Verslag van de Conferentie, 29 Januari 2009.
- van Ewijk, E. (2012). *Window on the Netherlands – Mutual learning in Dutch- Moroccan and Dutch-Turkish municipal partnerships*, *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie* Vol. 103, No. 1, pp. 101-109.
- van Ewijk, E. and I. S. A. Baud (2009). *Partnerships between Dutch Municipalities and Municipalities in Countries of Migration to the Netherlands: Knowledge Exchange and Mutuality*. *Habitat International* 33(2): 218-226.
- van Lindert, P. (2009). *Transnational Linking of Local Governments: The Consolidation of the Utrecht-León Municipal Partnerships*. *Habitat International* 33: 173-180.
- Verkoren, M. (2008). *The Owl and the Dove. Knowledge Strategies to Improve the Peace Building Practice of Local Non-Governmental Organizations*. Amsterdam.
- Vincent, R. and A. Byrne (2006). *Enhancing Learning in Development Partnerships*. *Development in Practice* 16(5): 385-400.

TUSSEN GEMEENTEN

Gemeentebanden hebben vaak een wat gedateerd imago maar koppelen al meer dan tien jaar hulp aan ‘welbegrepen eigenbelang’. Dat geldt bijvoorbeeld voor de banden tussen herkomst- en vestigingslanden van migranten. Eigenbelang is daarbij niet beperkt tot economische ontwikkeling; wederzijds leren staat in deze banden centraal. Edith van Ewijk is senior onderzoeker bij NCDO en heeft promotieonderzoek gedaan naar de samenwerking tussen Nederlandse gemeenten en Marokkaanse en Turkse gemeenten. Het onderzoek is aan de Universiteit van Amsterdam, bij de afdeling Geografie, Planologie en Internationale Ontwikkelingsstudies uitgevoerd onder begeleiding van promotor Prof. Dr. I.S.A. Baud. De Engelstalige titel van het onderzoek is ‘Between local governments and communities: Knowledge exchange and mutual learning in Dutch-Moroccan and Dutch-Turkish municipal partnerships’. Deze samenvatting biedt een overzicht van de belangrijkste bevindingen.

VOOR VRAGEN OVER HET ONDERZOEK KUNT U CONTACT OPNEMEN MET
EDITH VAN EWIIJK: EVANEWIJK@NCDO.NL

UNIVERSITEIT VAN AMSTERDAM

